

В доктрині цивільного права під *подією*, як підставою виникнення цивільних правовідносин, розуміють такі явища реальної дійсності, які відбуваються незалежно від волі осіб. *Абсолютні події* – явища, виникнення і розвиток яких взагалі не пов'язаний з вольовою діяльністю суб'єктів (наприклад, повідь, перебіг часу тощо). *Відносні події* – явища, які і можуть виникнути за волею суб'єктів, проте розвиваються і настають незалежно від їх безпосередньо спрямованої волі (наприклад, смерть особи внаслідок тяжких тілесних ушкоджень).

В укладеному по справі договорі поруки зазначено, що він діє «до повного виконання зобов'язань за кредитним договором». Таке словосполучення як «виконання зобов'язань за кредитним договором» також не може вважатися «подією, яка має неминуче настати», оскільки в силу різноманітних обставин, які як залежать, так і не залежать від сторін, зобов'язання за будь-яким цивільно-правовим договором, в тому числі і за кредитним договором, може бути і не виконано і, відповідно, не може розглядатися як строк в розумінні ст. 544 ЦК України, як строк дії договору поруки.

По справах даної категорії перебіг шестимісячного строку має починатися після відповідної дати, яка визначена в кредитному договорі як день виконання зобов'язання боржником. З метою уникнення судових спорів слід чіткіше визначити в ЦК України порядок встановлення строку дії договору поруки.

Список використаної літератури:

1. *Бобуїок І. А.* Припинення поруки: теорія та судова практика // І. А. Бобуїок // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 69–72.
2. *Боднар Т. В.* Поняття, види та форми відповідальності за порушення договірних зобов'язань // Відповідальність у цивільному праві: монографія / І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданик та ін. / За заг. ред. І. Безглубого. – К.: Грамота, 2014. – С. 101–113.
3. *Гонгало Б. М.* Учение об обеспечении обязательств. Вопросы теории и практики / Б. М. Гонгало. – М.: Статут, 2002. – 222 с.
4. *Гриняк А. Б.* Порука та гарантія як способи забезпечення виконання підрядних зобов'язань / А. Б. Гриняк // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 47–52.
5. *Латынцев А. В.* Обеспечение договорных обязательств: монография // А. В. Латынцев. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 285 с.
6. *Луць В. В.* Вибрані праці. До 80-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної діяльності і громадської діяльності. – К. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 327 с.
7. *Марчук С. И.* Законодательство Республики Беларусь о способах обеспечения кредитных обязательств / С. И. Марчук // Вестник Высшего хозяйственного суда Республики Беларусь. – 2010. – № 11. – С. 146–151.
8. *Михальнюк О. В.* Порука у цивільному праві: теорія та практика Монографія // О. В. Михальнюк. – К.: КНТ, 2008 – 258 с.
9. *Пучковська І.* Підстави припинення поруки / І. Пучковська // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1(64). – С. 95–106.
10. *Чанишева А. Р.* Порука як акцесорне зобов'язання за цивільним правом України / А. Р. Чанишева // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 137–139.
11. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник гражданского права (по изд. 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич; авт. предисл. Е. А. Суханов. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с.

The article is devoted the feature of stopping of guarantee in a credit agreement, when the term of action of guarantee is certain sides directly in an agreement.

Стаття посвящена особливостям прекращения поручительства в кредитном договоре, когда срок действия поручительства определен сторонами непосредственно в договоре.

СУБРОГАЦІЯ В ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗІ СТРАХУВАННЯ

Міловська Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті визначено особливості переходу до страховика, який виплатив страхове відшкодування, права вимагати компенсацію з особи, відповідальної за шкodu, заподіяну страхувальнику або вигодонабувачу в межах відшкодованого.

Ключові слова: договір страхування, суброгація, право вимоги, сторони договору, страхувальник, страховик, страхова виплата (відшкодування).

Підставою для виникнення страхових правовідносин є договір як юридичний факт, який породжує виникнення цивільних прав та обов'язків. У ст. 979 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] під договором страхування розуміється такий договір, за яким одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору. Аналогічне визначення договору страхування міститься і в ч. 1 ст. 354 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [2].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про страхування» [3] договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

У межах договору страхування інтерес кожної сторони може бути задоволений лише шляхом задоволення інтересу іншої сторони, а це, в свою чергу, породжує загальний інтерес сторін до укладення договору і його належного виконання. Відповідному обов'язку страховика кореспондує відповідне право страхувальника і навпаки.

Правом страховика, що впливає безпосередньо із закону, є право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки. Такий перехід права вимоги називається суброгацією. Так, згідно зі ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування» до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки. Доказами наявності у страховика вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди, є договір страхування і документ, який підтверджує виплату страхового відшкодування. Крім того, норми ст. 27 Закону України «Про страхування» і аналогічної за змістом ст. 993 ЦК України є імперативними, тому в договорі страхування не може бути скасовано право на суброгацію.

Загалом у чинному законодавстві термін «суброгація» у страхуванні застосовується лише в Кодексі торговельного мореплавства (ст. 269), де також обумовлюється перехід прав до страховика за договором морського страхування на застраховане майно.

Перехід прав до страховика (суброгація) наділений характерними ознаками, зокрема, по-перше, страховик вступає в зобов'язання, що існувало між страхувальником або іншою особою, що одержала страхове відшкодування, та особою, відповідальною за заподіяний збиток. По-друге, право вимоги, яке переходить до страховика, обмежене розміром сплаченого ним страхувальникові (вигодонабувачеві) страхового відшкодування. По-третє, вказаний перехід права вимоги здійснюється виключно в силу прямої вказівки закону (ст. 993 ЦК; ст. 27 Закону України «Про страхування») і ніякого додаткового оформлення не потребує. По-четверте, положення ст. 993 ЦК України (ст. 27 Закону України «Про страхування») застосовуються при майновому страхуванні і не прийнятні для особистого страхування [4, с. 302].

Обов'язок страховика щодо виплати страхового відшкодування впливає з укладеного зі страхувальником договору. Страхове відшкодування знаменує собою страховий захист, який оплачений цим страхувальником. Інакше кажучи, виплачуючи страхове відшкодування, страховик відпрацьовує ті кошти, які він отримав від страхувальника у вигляді плати за надання страхової послуги. При цьому немає жодного значення, кому конкретно виплачується це відшкодування – самому страхувальнику чи потерпілому, оскільки в будь-якому разі об'єктом страхування є інтерес страхувальника (а не потерпілого) і йдеться про виконання страховиком свого зобов'язання за договором страхування шляхом надання страхової послуги, оплаченої страхувальником як стороною цього договору.

Даючи правову оцінку ситуації, за якої потерпілому виплачується страхове відшкодування за договором майнового страхування, а не відшкодовується шкода особою, відповідальною за шкоду, слід враховувати те, що відповідальна особа не вживає заходів щодо реалізації свого обов'язку. Навіть за умови того, що виплата страхового відшкодування повною мірою покриє збитки потерпілого, позадоговірне зобов'язання з відшкодування шкоди не буде припинено, а лише зміниться його суб'єктний склад.

Регулятивною (правоустановчою) нормою щодо положень ст. 993 ЦК України (суброгація в страхуванні) можна вважати ч. 2 ст. 512 ЦК України, що передбачає можливість заміни кредитора у зобов'язанні у випадках, встановлених безпосередньо положеннями закону. Підстави, перелічені в ч. 1 ст. 512, об'єктивно мають інший зміст. Так, зокрема, суброгація в страхуванні не може бути

віднесена до: відступлення права вимоги за правочином (наприклад, цесія, факторинг, індосамент); універсального правонаступництва; виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем) тощо. Суброгація відрізняється, наприклад, від цесії тим, що перехід права вимоги відбувається за законом, а не на підставі договору. Іншою відмінністю суброгації від цесії є те, що в порядку суброгації страховик може стягти з заподіювача шкоди лише ту суму, яку він сам сплатив страхувальнику. При цесії такого обмеження немає.

Таким чином, суброгація є однією з підстав позадоговірної заміни кредитора при збереженні предмета і змісту зобов'язання. У даному випадку йдеться про переміну кредитора у вже існуючому зобов'язанні між страхувальником або вигодонабувачем, з одного боку, і особою, відповідальною за збитки, – з іншого, яке виникло із заподіяння шкоди.

Суброгація дає можливість суб'єктам вибрати момент, коли здійснювати це право, наприклад, після сплати страхового відшкодування чи під час сплати, а також можливі випадки застосування суброгації до виплати страхового відшкодування. Наприклад, якщо через ДТП третя особа серйозно пошкодила автомобіль страхувальника і проти неї порушено кримінальну справу, страховик ще до виплати страхового відшкодування може подати позов до суду про стягнення з винної особи завданої шкоди в тій частині, яку страховик має сплатити страхувальникові. Водночас заподіювач шкоди, який виконав свій обов'язок перед потерпілим щодо відшкодування завданої шкоди, звільняється від обов'язку перед страховиком [5, с. 520].

Перехід прав страхувальника до страховика після виплати страхового відшкодування здійснюється на підставі договору, за яким страхувальник передає свої права страховику і приймає на себе зобов'язання сприяти останньому в здійсненні його суброгаційних прав. Страхувальник передає свої права на добровільній основі.

Право вимоги переходить до страховика в межах виплаченої суми страхового відшкодування. Це означає, що страховик не може вимагати з відповідальної особи більше, ніж він виплатив за договором страхування. Таким чином, виплата відповідальною за збиток особою суми, рівної страховому відшкодуванню, погашає право вимоги страховика. Але це не позбавляє страхувальника права вимагати від відповідальної за збитки особи суму, що перевищує розмір виплаченого страхового відшкодування.

Водночас особа, відповідальна за збитки, відшкодовані у результаті страхування, не відповідає за прострочення, яке допустив страховик. Таким чином, страхувальник не має права вимагати від особи, відповідальної за шкоду, сплати процентів за прострочення страховика, який несвоєчасно виплатив страхове відшкодування. Прокенти виплачуються страховиком через несвоєчасне виконання ним свого обов'язку перед страхувальником і не можуть бути стягнуті у порядку суброгації.

Оскільки при суброгації відбувається заміна особи в зобов'язанні та, враховуючи, що відповідно до ст. 515 ЦК України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, відповідно, при укладанні договору особистого страхування у страховика немає правових підстав для стягнення виплаченої страхувальнику (вигодонабувачу) страхової виплати в порядку суброгації, тобто суброгація може застосовуватися лише до майнового страхування.

Верховний Суд України при розгляді 5 вересня 2012 року справи № 3-32гс12 (предметом розгляду справи був спір про стягнення суми, виплаченої Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань застрахованій особі, з особи, винної у дорожньо-транспортній пригоді, внаслідок якої стався страховий випадок) [6] зробив правовий висновок, згідно з яким перехід до страховика прав страхувальника щодо особи, відповідальної за завдані збитки (суброгація – ст. 993 ЦК України), допускається лише в майновому страхуванні і таке право не може бути застосоване в особистому страхуванні життя і здоров'я. Відтак, при особистому страхуванні життя і здоров'я потерпіла особа має право отримати і страхову виплату від Фонду, і в повному обсязі відшкодування шкоди від її заподіювача. Оскільки право вимоги до особи, відповідальної за заподіяну шкоду здоров'ю, за своїм характером є таким, що нерозривно пов'язане з особою самого потерпілого, то згідно зі ст. 515 ЦК України воно не може переходити до інших осіб, зокрема і до Фонду.

Щодо можливості застосування інституту суброгації до відносин, які випливають з договору страхування цивільної відповідальності, погляди науковців є суперечливими. Одні вказують на можливість такого застосування, проводячи аналогію з російським законодавством, відповідно до якого суброгація має місце в договірних зобов'язаннях із майнового страхування, тобто страхування майна та відповідальності за шкоду, інші, у свою чергу, висловлюють протилежну позицію.

У будь-якому випадку у відносинах, які виникають у випадку виплати страхового відшкодування потерпілому, як вигодонабувачу за договором страхування цивільно-правової відповідальності між страховиком і заподіювачем шкоди, положення суброгації не можуть бути застосовані аналогічно до майнового страхування. Так, по-перше, перехід до страховика прав страхувальника щодо особи, відповідальної за завдані збитки, можливий при виплаті страхового відшкодування лише за договором майнового страхування – ознака суброгації, що прямо закріплена в ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування». По-друге, сплачуючи страхові платежі за договором страхування

цивільно-правової відповідальності, страхувальник, по суті, превентивно вживає заходи щодо реалізації обов'язку боржника у зобов'язанні по відшкодуванню шкоди у порядку гл. 82 ЦК України, що може виникнути під час дії договору. По-третє, відповідно до ст. 1194 ЦК України особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням). Тобто у даному випадку на підставі закону виплата страхового відшкодування юридично прирівнюється до виконання обов'язку боржника у зобов'язанні по відшкодуванню шкоди, але в межах, що чітко визначаються статтею – правом вимоги наділено лише потерпілого, а страховик не набуває статусу особи, що відшкодувала шкоду.

Так, якщо вигодонабувач скористається своїм правом та стягне суму завданої йому шкоди безпосередньо з її заподіювача (тобто зі страхувальника), то цьому потерпілому-вигодонабувачу нічого буде передати в порядку суброгації страховику, оскільки його право вимоги до заподіювача шкоди задоволено і вичерпано сумою, отриманою в порядку відшкодування шкоди безпосередньо від заподіювача шкоди – страхувальника. Отже, суброгація в цьому випадку застосовуватися не може.

Якщо ж потерпілий скористається своїм правом вигодонабувача і отримає виплату страхового відшкодування від страховика, то його право вимоги до заподіювача шкоди – страхувальника (тобто притягнення його до відповідальності за завдання шкоди) також вважається задоволеним у частині суми цієї виплати, оскільки відповідальність заподіювача шкоди є застрахованою. В протилежному випадку потерпілий мав би право одночасно на дві вимоги: до заподіювача шкоди про відшкодування шкоди і до страховика про здійснення страхової виплати, що призвело б до його безпідставного збагачення. Таким чином, і в цій ситуації потерпілий не є носієм того права вимоги до заподіювача шкоди – страхувальника, яке він міг би передати в порядку суброгації страховику.

Проте, зокрема, Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» передбачає можливість страховика та Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБ) в особливих випадках, вичерпний перелік яких зазначено в ст. 38, після сплати страхового відшкодування звернутися зокрема з регресним позовом до визначених вказаною статтею осіб.

Разом із тим на практиці інколи має місце змішування понять суброгації, за якою виплата страхового відшкодування має характер правозмінюючого юридичного факту, та регресу (правоприпиняючого-правовстановлюючого юридичного факту). У випадку суброгації відбувається лише зміна осіб у вже наявному зобов'язанні зі збереженням самого зобов'язання. При регресі одне зобов'язання змінює собою інше, але переходу прав від одного кредитора до іншого не відбувається. Регрес у страхуванні виникає щодо вузького кола осіб, а суброгація застосовується стосовно будь-якої особи, відповідальної за настання страхового випадку.

Ці інститути мають й різний режим правового регулювання. Так, регрес регулюється загальними нормами цивільного права, а для суброгації відповідно до ст. 993 ЦК України встановлений особливий правовий режим. У порядку суброгації страховик може стягнути із заподіювача шкоди лише ту суму, яку він сам виплатить страхувальнику. Тому якщо страхове відшкодування лише частково відшкодує завдані потерпілому збитки, то до заподіювача шкоди може бути пред'явлено дві вимоги: перша – вимога страховика в розмірі виплаченого потерпілому страхового відшкодування, друга – потерпілого в розмірі тієї частини завданої шкоди, яка не була покрита страховим відшкодуванням. При суброгації і регресі різними відповідно будуть і строки позовної давності за позовами страхових компаній до осіб, що відповідальні за шкоду. При суброгації перебіг строку позовної давності починається з моменту виникнення страхового випадку. При регресі – з моменту, коли страховик виплатив страхове відшкодування, тобто зазнав збитків.

Слід зазначити, що у відносинах з відшкодування шкоди страхова компанія, що виплатила страхове відшкодування за договором майнового страхування, може в порядку ст. 993 ЦК України пред'явити вимоги до страхової компанії, що застрахувала відповідальність особи, відповідальної за заподіяння шкоди, замість вигодонабувача. Відповідної позиції дотримується і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ – в узагальненнях судової практики вказується, що це не суперечить вимогам ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування» [7].

Отже, суброгація може бути застосована лише в майновому страхуванні і не може мати місця в особистому страхуванні та страхуванні відповідальності за шкоду, заподіяну третім особам. Право вимоги страхувальника до особи, відповідальної за заподіяння шкоду життю та здоров'ю, за своїм характером є таким, що тісно пов'язане з особою самого страхувальника, а тому не може переходити до інших осіб (ст. 515 ЦК України). При особистому страхуванні життя і здоров'я страхувальник має право отримати і страхову суму від страховика, і в повному обсязі відшкодування шкоди від її заподіювача. Виплата страховиком за договором страхового відшкодування шкодою для нього не є, оскільки винна в порушенні прав потерпілого особа ніяких прав страховика не порушує. В страховика в такому випадку відсутнє і право регресу.

У разі страхування цивільно-правової відповідальності потерпілий має право на виплату страхового відшкодування від страховика. Однак його небажання або неможливість отримання страхового відшкодування за жодних обставин не позбавляє його права на отримання відшкодування від особи, яка заподіяла шкоду. Право потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок її заподіювача є абсолютним. Саме тому відмова заподіювача шкоди від її відшкодування з тих мотивів, що його відповідальність за заподіяння шкоди застрахована і тому потерпілому необхідно звертатися до страховика за одержанням страхової виплати, є неправомірною. Також якщо потерпілий не скористався своїм правом на отримання страхового відшкодування, то страхувальник не має права вимагати від страховика виконання договору на користь потерпілого.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 року. – К.: Істина, 2003. – 368 с.
2. Господарський кодекс України: офіційний текст. – К.: Кондор, 2004. – 208 с.
3. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
4. Цивільне право України: підручник: у 2-х т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – Т. 2. – 2007. – 552 с.
5. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.
6. Постанова Верховного Суду України від 5 вересня 2012 р. у справі № 3-32гс12 про стягнення суми, виплаченої Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань застрахованій особі.
7. Узагальнення судової практики розгляду судами цивільних справ про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки у 2010–2011 роках: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

The scientific article describes the features of the transition to the insurer, who has paid insurance compensation, the right to claim compensation from the person responsible for the damage caused to the insured or beneficiary.

В статье определены особенности перехода к страховщику, выплатившему страховое возмещение, права требовать компенсацию с лица, ответственного за ущерб, причиненный страхователю или выгодоприобретателю в пределах возмещенного.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: НОТАТКИ ДО НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

Пленюк М. Д.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті аналізуються доктринальні підходи щодо розуміння договору як підстави виникнення зобов'язань. Акцентується увага, що саме правочинна природа договору надає можливість виявляти у ньому ознаки юридичного факту.

Ключові слова: договір, угода, домовленість, юридичний факт, зобов'язання.

Прийняття Конституції України в 1996 р. як своєрідного суспільно-політичного договору принципово змінило політико-правову ситуацію в нашій країні на краще. Адже з'явилася реальна можливість змінити акценти подальшої державно-правової політики, визначивши пріоритет суспільства та сім'ї. Саме з цього моменту можна проводити відлік розвитку справжнього громадянського суспільства в Україні. І це був лише перший крок до побудови самостійної і незалежної від держави системи відносин між юридично вільними і рівноправними партнерами в усіх сферах життя людей. Наступним кроком стала розробка й прийняття в 2003 р. Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

В умовах тодішнього політичного протистояння в Україні на межі тисячоліть, як згадують видатні цивілісти, марно було сподіватись на те, що правові ідеї громадянського суспільства, складовою частиною якого є ринкова економіка, цілком будуть втілені у новій цивільно-правовій кодифікації